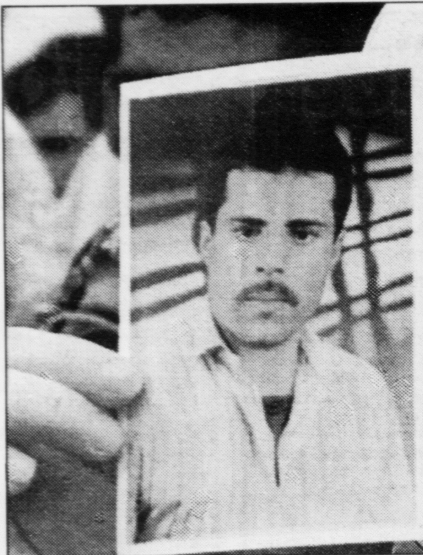

Öll tey, sum stríðast fyrri mannaættindum, harmast um brotini, ið verða framd móti hesum ættindum og eru samd um, at stjórnarmyndugleikarnir í heimsins londum hava stóra ábyrgd at røkja. Tað eru teir, ið skulu forða fyrri hesum brotum og draga tey til svars, sum standa fyrri teimum. Mea hetta er eitt stríð, ið ongantíð endar. Meðan mál verða tikið upp og sakarmál reis; í einum stað, taka onnur brot seg upp aðrastaðni. Tí hevur tað stóran týdning at minnast framtíðini, ikki bara í teimum einstøku málunum, men eisini í stríðnum at fáa myndugleikar at binda seg til hesar skyldur.

I ár verða 50 ár liðin, síðani Heimsyvirlysingin um Mannarættindi varð samtykt og lýst á aðalfundi í ST. Yvirlysingin er eitt tað størsta stig, ið leiðini móti mannsömum um allan heim. Asetingarnar í henni eru ein avbjóðing, sum Amnesty International vil seta í ljós hetta minningarárið. Okkara samvitska eigur framvegis at verða órógvad av teimum framhaldandi brotum á greinarnar í henni. Vit eiga at tvífalda okkara áheitanir á stjórnirnar og halda fast við, at limaskapurin í ST krevur, at ásetingarnar í yvirlysingini verða hildnar út í æsir.

Fyri at skilja týdningin, sum yvirlysingin hevur, er neyðugt at leita aftur í søguna at vita, hvussu hetta skjalið varð til. Meðan tað ikki ber til at siga, at júst tá ella tá byrjaði stríðið fyrri mannaættindum í okkara øld, so var samtyktin í ST ein avgerandi varði fyrri mannatin í víðurskiftinum millum lond og innanhyss í teimum einstøku londunum. Yvirlysingin var eitt svar til teir ræðuleikar, heimirin hevði sæð ári frammanundan, hendingar, sum høvdu skakað samvitskuna hjá allari mannaættini. Dómstólar høvdu verið settir í Nürnberg og Tokyo at víðgæra krígsbrotsverk. Tíðindi og myndir høvdu um allan heim víð prógvum um tann ófatiliga harðskapin. Dómarar, her-yvirmenn, ráðharrar, einaferð so sterkir, at eingin kundi røra teir, komu fyrri rættin sum krúpani menn. Nýggj hugtøk máttu gerast fyrri at rúma ræðuleikunum: Hópráð, fóllramorð, krígsbrotsverk, brotsverk móti mannaættini, endaløyst, holocaust. Í einum formali og 30 stuttum greinum lýsir skjalið «somu og ómissligu rættindini hjá hvørjum limi mannaættarinnar». Hesi rættindi liggja í tí fíborna virðinum, hvørt einstakt menniskja hevur, og tey kunnu ikki verða tikið burtur við lógávu ella stjórnarboðum. Í ljómandi orðum lýsir ST mannaættindini «sum felags mið fyrri øll fólk og allar tjóðir við tí endamáli, at hvør einstakur og hvør samfelagsstovnur við hesi yvirlysing í huga skal stremba fyrri við frálæru og upplæring at fremja virðing fyrri hesum rættindum og frælsismálum og við

Avbjóðingin

50 ár við yvirlysingum um mannaættindi Eftir Andrew Ladly

framsøknun atgerðum inn- ands og millumlanda at tryggja, at tey verða víð- urkend og hildin allastaðni á munagóðan hátt, bæði í fólkunum í limalondunum og í fólkunum í teimum londum, sum eru innan lög- domi teirra».

Soleiðis gjørdist yvirlys- ingin partur av felags heimsmentanini og varð staðfest av ríkisstjórnun og heimsfelagsskapinum. Orð- ið «skal» leggur eina skyldu á hvønn einstakan og á allar partar av samfelagnum. Í 1948 vágði eingin stjórn at atkvøða móti eina yvirlys- ing, sum varð hildin at vera ein grundleggjandi partur av sjálvum ST-skjalinum. Tó vóru 7 lond, ið ikki skrivaðu undir: Sovjetsam- veldið sínum sameindu, Saudi Arabia og Suðurafri- ka. Tey lond, sum ikki atkvøddu fyrri, brúktu nógv orð til at greiða frá grundum sínum ikki at taka undir, grundir, sum hendur, garna- síðani hava gjørt til einkis.

Yvirlysingin var úrslitið av 18 mánaða longum ar- beidi í nevndini fyrri man- naættindum. Nevndin hevði fingið arbeiðssetning sín aftan á umrøður í øllum partum av Sameindu Tjóð- unum og í teimum flestu stjórnunum í limalondun- um. Men hetta kjak høyrð orð til at siga ikki uttan fyrri veggirnar hjá teimum, ið ráddu tá, seinast í 40-unum. Sjálvandi ströngdu øll sam- felagini á at bygja upp aftur tann krígherjanda heim- in, og tað er einki at ivast í, at vreiðin um kríggj og kúgan var so stór, at uppskotini hjá nevndini høvdu fingið undir- tøk bæði í býum og fátækum bygdum allastaðni. At yvirlysingin ikki varð lögð fram til alment orðaskifti var eingin góð byrjan, skuldi tað eydnast at fáa all- an heim at broyta hugsan og virða mannaættindini í

verki. Tað tykist at hava ver- ið so, at stjórnirnar, serliga hjálandastjórnir, kappaðust í ST um at stuðla yvirlysing- ina, samstundis sum tær vónaðu at fáa frið fyrri tí vanligu fólkunum á jarðar- teigum og í verksmíðum, hesi, sum tey næstu tiggju- árinu skuldu lifa undir brot- um á hesa somu yvirlysing.

Heimsbardagin og fas- isman vóru tær søguligu fyrirtreytirnar, men yvirlys- ingin var samstundis ein av- bjóðing móti hjálandaveld- um og øðrum ódemokratis- kum styriskkipanum. For- mælið greiðir frá teimum hugsjunum, ið seta manna- ættindini beint inn í hjartað á øllum samfelagslívi. Virð- ingin fyrri hesum rættindum verður lýst sum «stöðid undir frælsi, rættvísi og friði».

Tey «fýra frælsini» hjá Roosevelt (frælsið at siga sína hugsan, trúarfrælsið, frælsið frá ótta og neyð) vórðu søgð at vera «menn- iskjunnar hægstá mál» og mál». Stjórnarmíð í for- mælinum, at harðræði heima hjá sær sjálvum og harðræði út í heiminum eru samantvinnad, varð gjølliga grundgivið.

Sum 20. öld er liðin, hava vit sæð dømi um hetta mynstrið mangastaðni, sum nýliga í Argentína, Iraq, Suðurafrika, Jugoslavia, ið var, og Kongo. Formælið ger greitt, at mannaættind- ini mugu verja við lógum, um fólk ikki skal verða noytt til «sum evstu ráð at taka til uppreisur móti harðræði og kúgan».

Hetta tekur av sonnum skotlárarnar undan øllum harðendum einaeðissýri. Í greiðum orðum tilskilar yvirlysingin, at øll menn- iskju hava «rætt til samfel- ags- og aljóða skipan, har tey rættindi og frælsi, ið nevnd eru í hesi yvirlysing, kunnu verða framd út í æs-

ir». Sostatt áleggur yvirlys- ingin teimum ymisku sam- feløgum at fremja tiltøk í politikki, í rættarvídur- skiftum, í skúling og ment- an, bæði í egnum landi og landanna millum, sum kunnu tryggja hesar áset- ingar «úti í æsir». Hetta vóru ógvuliga umfatandi mál at seta sær, og tað var eitt veruligt iskoyti til ST- sáttmálan sjálvan.

Nú skuldi tað nú standa sína roynd. Yvirlysingin hevði við sær eina fjøld av ástøkum, sum skuldu tryggja mannaættindini í verki. A alheimsstöði hava eir ym- isk ST-stovnar ment seg síðani 1948. Aftur at teim- um ymisku kunngerðunum og øðrum felags fyriskip- anum um mannaættindi (t. d. minstukrøv til lögrelgu og fongsling) er nú eitt samanhangandi sams- æv skipað og góðkent av flestu stjórnunum. Hetta umfatar teir tveir høvuðssáttmálarnar um mannaættindi og fleiri samtyktir, so sum samtyktin móti pining. Arbeiðið við skipanum og reglugerðum mennist. Stovnssetingin av embættinum sum hákomm- issarar fyrri mannaættindi og royndin at skipa ein al- heims dómstól í revsimál- um eru týðandi dømi.

Men yvirlysingin fekk eisini týðning, tí hon víð- urkendi hugtakið um manna- ættind, tað sum nú kallast «tey fíggjarligu, sosialu og mentunarlugu rættindini». Hetta vóru rættindi, sum Sovjetsamveldið og tess sameindu lögdu serligan dent á í orðaskiftinum. Men Roosevelt hevði longu tá talið fyrri, at stjórnirnar høvdu skyldu at verja sínar borgarar móti fátækraðømi (frælsi frá neyð).

Havumframt var tað víð- urkent, at iðnaðarmenning- in, við orðunum hjá Henri Lauger, tá ið hann setti nevndina fyrri mannaætt-

indum í 1946, «hevur skipað fíggjarligar skipanir, ið leggja ótolandi byrðar á annars fræls fólk». At enda fekk hugsanin um at fáa fíggjarlig, sosial og ment- unarlugu rættindi við í yvir- lysingina breiða undirtøku. Hetta var at geva teimum almennu mannaættindum eina nýggja dimensjón. Tey ymisku rættindini eru týð- ligu samanbundin, tí tey koma øll frá sama hugtak- inum um javnrætt. Mann- sømilig kor kunnu ikki vera har, ið «ótolandi byrðar» liggja á fólk.

Hesi rættindini til vælførd og arbeiði (herundir somu løn fyrri sama arbeiði), til fritíð, tryggjar lívssumstøður, skúlagongd og mentan hanga saman sum ein skip- an í fleiri liðum, ið tað ligg- ur á stjórnunum og ST at tryggja. Hetta var fyrsta stig, ið í teinna orðaskift- inum um byti av ábyrgd millum tey ríku og tey fátæku londunum. So sum málið um norður/suður-við- urskiftini víst, stendur hetta orðaskiftið við.

Tær avgerandi ásetingarnar í yvirlysingini staðfestu fyrri fyrstu ferð í einum heimsúmfatandi skjali rætt- indini hjá einstaklingum og bólkum mótevís stjórnar- valdinum. Men tað setti eisi- ni upp skyldurnar hjá borg- arunum mótevís lógligum myndugleika, herundir virðingin fyrri rættindum hjá øðrum. Yvirlysingin rokn- aði við, at stjórnir (og borg- arar) fóru at gera eftir áset- ingunum. Men hvussu kundi ST ella ein einstak- lingur vita, um ein stjórn virdi hesar ásetingar «út í æsir»? Í yvirlysingini var eingin eftirlitsskipan, og hó- avt avgjörðar orðingar eru í henni, so lá tað til seinni samtyktir og sáttmálur og til stovnarundir ST at taka avgerðir um hvar spurn- ing.

Tað hevði við sær, at í øllum førum nakrar stjórnir mettu yvirlysingina at vera bara vegleiðandi. Hetta sjóðarmið kann ikki góð- kennast sambært altjóða lóg, tí yvirlysingin er út- greiningin av hugtakunum um mannaættindi í sjálvum ST-skjalinum, og at halda reglurnar í hesum skjali er tann grundleggjandi skyld- an hjá einum landi, sum er limur í ST.

Yvirlysingin stendur so- státt framvegis sterk sum tann felags varðin fyrri mannaættindum, reistur av fólkasløgnum um allan heim. Í sær sjálvum hevur hon ikki gjørt enda á kúging av menniskjum. Men hon er eitt stavnhal, eitt lyfti og ein avbjóðing. Tá ið brot vórðu gjørd, kundu stjórnir nú ikki longur vísa til inn- anhyssis víðurskifti, sum eingin utanfrá hevði rætt at leggja seg óti. Yvir- lysingin áleggur tiltøk og leggur ábyrgdina fyrri manna- ættindunum á øll lið í samfelagnum: Einstakling- ar, felagsskapir, stjórnir og altjóða stovnar. Fyri okkum í Amnesty International er avbjóðingin framhaldandi at kunna vera ein livandi partur í tí upplýsandi ar- beidinum og at halda fast um rættin til eina «samfel- agsliga, altjóða skipan, har tey rættindi og frælsi, ið nevnd eru í hesi yvirlysing, kunnu verða framd út í æs- ir».

Dr. Andrew Ladley er lektari í jura á universi- tetinum í Wellington í New Zealand. Hann hevur arbeitt fyrri ST í Kambodja og fyrri Bretska Samveldið í Suðurafrika og Gambia. Sum limur í Amnesty í New Zealandi hevur hann verið við í kanningarferðum til Vestursamoa og Bosnia.

50 ár við
Yvirlysingini